Кам’янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

ПРОБЛЕМИ ДИДАКТИКИ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 11

Кам’янець-Подільський
2020

УДК 94:37.02(082)
ББК 63.3я43+74.202
П78

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 14716-3687 ПР від 12.12.2008 р.

Друкується за ухвалою Вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 10 від 29 жовтня 2020 р.)

Рецензенти:

О. Реєнт, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України.
В. Марчук, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Редакційна колегія:

С. Копилов, доктор історичних наук, професор *(голова, науковий редактор)*;
І. Кучинська, доктор педагогічних наук, професор *(заступник голови)*;
В. Дубінський, кандидат історичних наук, доцент *(відповідальний секретар)*;
П. Вербицька, доктор педагогічних наук, професор;
О. Добржанський, доктор історичних наук, професор;
В. Мисан, кандидат педагогічних наук, доцент;
І. Боровець, кандидат історичних наук, доцент;
І. Коляда, доктор історичних наук, професор;
В. Степанков, доктор історичних наук, професор;
О. Струкевич, доктор історичних наук, професор;
А. Філінюк, доктор історичних наук, професор;
О. Федьков, доктор історичних наук, професор;
І. Пігович, технічний редактор.

П78 Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць / [редкол.: С. Копилов (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. 11. 200 с.

У збірнику розглядаються проблеми теорії та методології дидактики історії, викладання курсів вітчизняної та всесвітньої історії у ЗВО, а також окремі аспекти методики навчання історії у закладах загальної середньої освіти, подаються рецензії на новітні публікації навчально-методичного характеру. Видання розраховане на науковців, викладачів суспільних дисциплін і студентів.

УДК 94:37.02(082)
ББК 63.3я43+74.202

Адреса редакційної колегії: кафедра всесвітньої історії, історичний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2020

УДК 378.015.31:316.42]:172.15

Тамара Бакка,
Оксана Богомаз
м. Київ

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлюється значення професійної підготовки як чинника формування громадянської компетентності. Розглянуто генезу понять громадянської культури та громадянської компетентності, їх сутність та основні риси. Основна увага акцентується на тому, що формування громадянської компетентності залежить від рівня політичної культури суспільства загалом, яка ототожнюється з громадянською.

***Ключові слова**: компетентності, громадянське суспільство, громадянська культура, громадянська компетентність, навчання, виховання.*

Формування громадянської компетентності особистості особливо актуалізується в період «організованого суспільства» – переходу від тоталітарного політичного режиму до демократичного. Основна характеристика перехідного організованого суспільства позначається у життєдіяльності держави. Тоталітарне суспільство спирається на дві основні сфери життєдіяльності – це політекономіка та соціокультурна, що були під тотальним впливом держави. Організоване суспільство характеризується такими сферами – політико-правова, економічна, соціальна, культурна. І коли ці сфери життєдіяльності відділять одна від одної, правова від політичної, від культурної відділиться релігійна сфера, це означатиме, що суспільство стало демократичним. І саме у цей перехідний період необхідно звернути увагу на формування громадянської культури (політичної). Віктор Андрущенко подає таке визначення поняттю «організоване суспільство»: «Організоване суспільство – це суспільство реабілітації гуманістичних цінностей, повернення до першооснов людського буття і культурного поступу, це суспільство розумної взаємодії людей на основі їхньої творчої співпраці і внутрішньої, детермінованої обов'язком і совістю поваги до Закону, Порядку і Справедливості. Це – реабілітація соціальності як ноосфери, людського буття в розумі або-що те ж саме – розумне буття людини у суспільстві»[1].

Становлення громадянського суспільства в Україні потребує обґрунтування й впровадження нової парадигми навчання та виховання. Як окреслено у Концепції громадянського виховання: «виникає гостра потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів громадянського виховання, які цілеспрямовано та ефективно забезпечували б процес розвитку і формування громадянина, тобто особистості, в якій органічно поєднуються високі моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, самоактивність, творчі нача-

© Тамара Бакка, Оксана Богомаз, 2020

ла, потреба у самовдосконаленні, розвиненість почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством, Батьківщиною».

Метою статті є охарактеризувати особливості формування громадянської компетентності у студентів педагогічних закладів вищої освіти в процесі професійної підготовки.

Проблемі формування громадянської компетентності особистості присвячено низку наукових праць таких дослідників, зокрема: Романа Арцишевського, Тамари Бакка, Тетяни Ладиченко, Тетяни Мелещенко, Олени Пометун, Сергія Рябова та інші (становлення й розвиток громадянської освіти як спеціалізованої галузі освіти щодо формування громадянської компетентності); Тамари Бакка, Тетяни Ладиченко, Тетяни Мелещенко. Юрія Олексіна, Олени Пометун, Тетяни Смагіної, Тетяни Ремех та інші (сутність та структура громадянської компетентності, шляхи її формування).

Формування громадянської компетентності у майбутніх учителів допоможе розвинути такі громадянські риси, як: відданість та відповідальність перед державою і суспільством, мужність й організованість у подоланні та вирішенні нагальних суспільних проблем, активність та ініціативність у досягненні суспільних національних ідеалів.

Перш, ніж розглянути поняття «громадянська компетентність» спочатку охарактеризуємо «громадянськість» як поняття, що набуло актуальності ще за часів Стародавньої Греції та Риму. В ті часи у ці поняття вкладався зміст республіканської громадянськості, яка приймала особистість як представника політичного суспільства, його складову. Це означало, що кожний громадянин буде вірний своїй вітчизні, тобто лояльність до правових норм тогочасного суспільства; першочерговість громадянських обов'язків над індивідуальними інтересами та відчуття належності до політичної спільноти як частини загального громадського життя.

Інший підхід до поняття громадянськості у своїх ідеях висвітлили Джон Локк та Томас Джефферсон, який базувався на ідеях свобод і прав індивіда, – це ліберальна громадянськість. Ліберальна традиція включає три головні групи прав: громадянські, політичні і соціально-економічні, що сьогодні розглядаються як універсальні та неподільні, базуються на морально- етичних засадах. Саме вони заклали основу Загальної декларації прав людини та інших міжнародних документів[2].

Ці два підходи розглядаються в історичному контексті й є основою розуміння громадянськості в багатьох країнах. У XIX – на початку XX ст. питання громадянськості освіти та виховання молоді розглядалося в контексті загальновиховної ідеї такими визначними педагогами, як Констянтин Ушинський, Володимир Стоюнін, Петро Каптерєв та інші. Вони вважали, що «школа може правильно розвиватись, жити правильним життям лише при єдиній умові, якщо вона служить справі виховання людини. А оскільки в реальному житті людина є громадянином свого народу і діячем у суспільстві, то школа повинна, виховуючи людину, виховувати і громадянина. Громадянин не повинен знищувати людину, а людина – громадянина»[3].

Тенденції розвитку українського суспільства висунули на передній план життя проблему громадянськості як якості суспільства,

так і якості особистості. На думку українського політолога Сергія Рябова, «громадянськість – це морально-психологічний стан людини, що характеризується відчуттям себе громадянином конкретної держави, лояльним ставленням до її інституцій та законів, почуттям власної гідності у стосунках з представниками держави, знанням і поважанням прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовністю і вмінням домагатися дотримання власних прав, вимагати від держави виконання її функцій, лояльним відповідальним ставленням до своїх обов'язків перед державою, патріотизмом»[4].

Громадянськість – це якість, яка не надається формально, а виховується. Це поняття соціально-психологічне, бо в ньому фіксується передусім психолого-етичний зв'язок особистості з державою. Вона може зберігатись навіть після втрати громадянства й належить до емоційної сфери душі. Цей погляд фактично сприйняли автори концепції громадянського виховання під керівництвом Ольги Сухомлинської, які в принципі дотримуються позиції Сергія Гончаренка про те, що «громадянськість – це інтегративна якість особистості, що дозволяє людині відчувати себе юридично, соціально, морально, політично дієспроможним, і включає до основних елементів громадянськості моральну і правову культуру»[5]. Поняття громадянської компетентності для глибшої його конкретизації слід, на нашу думку, розглянути у співвіднесенні з поняттям громадянської культури. Проаналізуємо сучасні підходи до визначення сутності громадянської культури особистості. У філософських, психологічних і педагогічних словниках ми не знаходимо вживання саме таких сполучень слів «громадянська культура особистості». Є поняття «громадянське виховання», «громадянськість», «громадянська поведінка», «культура громадянина» тощо. Вперше термін «громадянська культура» використав Чарльз Мірріам у проєкті «Формування громадян». Вивчаючи психологічні та соціологічні аспекти політичної поведінки, учений акцентував на особливій ролі громадянської культури у процесі громадянського виховання.

Таке трактування інтегральної властивості особистості стало, власне, основою й нашого дослідження. Серед нечисленних відомих нам зарубіжних досліджень, які стосуються громадянської культури, виділимо відомі роботи Габрієля Алмонда «Громадянська культура».

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000) поняття «громадянська культура» оминається навіть поряд із вживанням дефініцій інших інтегральних властивостей особистості (наприклад, «сприяють формуванню політичної, правової культури та рис громадянськості»). Правда, у додатку цього документа серед понятійного апарату таки знаходимо слова «громадянська культура», що тлумачиться як ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхня законослухняність та критична вимогливість[6].

Подальше роз'яснення цього поняття, визначення якого напевно знаходимо в «Українському педагогічному словнику» під авторством Семена Гончаренка, знову змішується з аспектами вже іншої – полі-

тичної культури: «До громадянської культури належать знання людей про їхні права і обов'язки, про устрій держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема, виборчого процесу»[7].

Проаналізувавши визначення понять «громадянськість», «громадянська культура», існують різні підходи, що принципово відрізняються своїми концептуальними положеннями. Найбільш поширеним є значення поняття «громадянська культура», що включає в себе досить широке трактування, – охоплює й елементи правової, політичної, моральної, трудової, екологічної тощо культури, а громадянське виховання ототожнюється з національним вихованням. З іншої точки зору, громадянськість розглядається з більш вузької точки зору як інтегральна якість, однак трактується як формування громадянських якостей спільноти, проявів громадянськості та відповідних вчинків відносно ідеї державності.

Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих і суспільних інтересів. Це може забезпечити система громадянської освіти, що має на меті підготовку молоді до активної участі в житті демократичного суспільства і формування її громадянської компетентності. В сучасній педагогічній літературі під «компетентністю» мають на увазі:

- здатність приймати рішення;
- особистісні якості до забезпечення необхідного результату на робочому місці;
- сукупність індивідуальних здатностей, необхідних для виконання професійних обов'язків;
- володіння людиною відповідною компетенцією та ставлення до предмету діяльності;
- інтегральну якість особистості, що проявляється у здатності та готовності до діяльності[8].

Повноцінне формування компетентностей можливе лише за умови запровадження компетентнісного підходу до навчання, під яким розуміється спрямованість усього освітнього процесу на формування і розвиток компетентностей особистості, відбір відповідного змісту навчання, варіанту його організації та способу оцінювання результатів і якості[9].

Виникнення громадянської компетентності як соціального явища безпосередньо пов'язано з переходом від традиційного до зрілого громадянського суспільства і з процесом громадянської соціалізації. У XVII-XVIII ст. просвітниками Руссо, Вольтером, Локком та іншими активно обговорювалася книга Томаса Гоббса «Про громадянина». Для громадянського суспільства, вважали вони, потрібний розвинутий, з високою самосвідомістю, самостійний громадянин, який відстоює як свої індивідуальні, так і суспільні інтереси.

Світовий досвід становлення, формування та розвитку громадянської компетентності складався в основному там, де культивувався демократизм як головна ознака і параметр соціаль-

них відносин і принцип діяльності соціалізованої особистості. Основним фактором становлення, формування та розвитку громадянської компетентності як соціального явища є громадянське суспільство, характер і стан його зрілості, модель його взаємодії з державою в певних національно, державних умовах[10].

Громадянська компетентність може бути розглянута як одна з ключових компетентностей людини. Під нею розуміють здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства[11].

Розвиток громадянської компетентності у майбутніх вчителів історії проходить під час вивчення курсу «Громадянська освіта». Однак, як показує практика, він має стати нормативним курсом ЗВО й для всіх здобувачів вищої освіти в Україні, незалежно від їх спеціальності.

Формування громадянської компетентності майбутнього фахівця в концепції Евальда Зеєра трактується як «життєвий шлях» професіонала, що включає п'ять стадій[12]:

1. Оптацію (лат. optatio – бажання, вибір) – вибір професії з урахуванням індивідуальноособистісних і ситуативних особливостей.
2. Професійну підготовку – набуття професійних знань, навичок і умінь.
3. Професійну адаптацію – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду.
4. Професіоналізацію – формування позицій, інтеграція особистих і професійних якостей, готовність до виконання обов'язків.
5. Професійну майстерність – реалізація особистості в професійній діяльності.

Задамося питанням: до чого призведе відсутність у людини сформованої громадянської компетентності? Вочевидь, така людина не буде спроможною ефективно розв'язувати різного роду проблеми повсякденного життя, ухвалювати й обґрунтовувати ті чи інші рішення й активно діяти. Зазначимо, що причинами, що породжують зазначені ситуації, можуть бути невпорядкованість життєвих цінностей особистості та її мотивів; брак правових знань й умінь використати ці знання в житті; низький рівень комунікативних і рефлексивних навичок та критичного мислення; складності у визначенні оптимального рішення тощо. Відтак унеможливлюється гнучке реагування людини на зміни, її адаптування до ситуації або вплив на неї, відповідність вимогам, які висуває до неї соціум, вияв власної громадянської позиції.

Очевидно, що сьогоднішня українська освіта потребує спеціальної уваги до цього питання. Формування громадянських компетентностей особистості – складний і довготривалий процес. Ці компетентності спершу людина набуває передусім у сімейному колі. Далі ініціатором відповідних заходів та напряму діяльності мають бути заклади освіти, чільне місце серед яких відводить закладам вищої освіти. У науковій літературі з означеної проблеми

поширеною є думка про те, що громадянська компетентність особистості є сукупністю готовності й здатностей, які уможливлюють активну, відповідальну й ефективну реалізацію нею комплексу прав і свобод та застосування знань громадянознавчого змісту на практиці. Вважається, що людина діє компетентно в демократичній культурі, якщо ефективно та належним чином відповідає на вимоги, виклики або можливості, що виникають у демократичних та міжкультурних ситуаціях.

Отже, реалізація компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів буде сприяти досягненню основної мети – формуванню особистості кваліфікованого фахівця-спеціаліста відповідного рівня, з високим рівнем громадянської культури й готовності здійснювати громадянське виховання і громадянську освіту по місцю своєї роботи, який вільно орієнтується у професійній і соціальній галузях діяльності, здатний до ефективної роботи на рівні світових стандартів, актуалізований до постійного професійного росту, соціальної і професійної мобільності. Підсумовуючи, слід зазначити, що громадянська компетентність особистості є важливим чинником розвитку українського суспільства, особливо сьогодні, становлення його як громадянського, тому її формування (насамперед у молоді) потребує цілеспрямованих зусиль як влади (центральної та місцевої), так і освіти, а також широких кіл громадськості.

Примітки:

1. Андрущенко В. Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. 3-тє видання. Київ: Знання України, 2018. 647 с.
2. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості й школа в Україні // Шлях освіти. 1999. № 4. С. 20-25.
3. Ігнатенко П., Крицька Л. Громадянське виховання: історичний аспект // Шлях освіти. 1997. № 1. С. 21-27.
4. Костів В. Методологічні основи побудови концепції особистісного розвитку // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2000. Вип. 5. Ч. 1. С. 48-54.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
6. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні виховання особистості в умовах розвитку української державності. 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#n10.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
8. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
9. Там само.
10. Рамки компетентностей для культури демократії Т. 1. Контекст, концепції та модель. Рада Європи, 2016. 89 с.

11. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна» // Історія в школах України. 2006. № 8. С. 5.
12. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: учебное пособие. Екатеринбург, 2000. 368 с.

The article highlights the importance of professional training as a factor in the formation of civic competence. The genesis of the concepts of civic culture and civic competence, their essence and main features are considered. The main emphasis is on the fact that the formation of civic competence depends on the level of political culture of society as a whole, which is identified with civic.

Key words: *competencies, civil society, civic culture, civic competence, training, education.*

Отримано: 24.09.2020

УДК 378.147.091.33-027.22:3

Тетяна Білецька
м. Хмельницький

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті представлено особливості застосування тренінгових технологій під час вивчення суспільних дисциплін. Зафіксовано, що тренінгові технології детермінують активність здобувачів вищої освіти та дозволяють поглибити їх професійні уміння та навички.

Ключові слова: *інтерактивні методи навчання, тренінг, тренінгові технології, комунікація, традиційні форми навчання.*

Надання освітніх послуг у системі вищої освіти здійснюється сьогодні в умовах жорсткої конкуренції, що в свою чергу, визначає необхідність більш якісної професійної підготовки здобувачів, пріоритетною складовою якої є набуття та закріплення у них практичних умінь та навичок. Визнаємо, що якісна освіта сприяє формуванню у майбутніх фахівців професійного мислення, творчої активності, можливостей аналізувати, проєктувати свою діяльність та прогнозувати її можливі наслідки.

Сучасна освіта потребує пошуку, розробки та використання ефективних технологій, спрямованих на підвищення якості практичної складової професійної підготовки майбутніх фахівців. Саме тому, поряд із традиційними, класичними методами дедалі більшого поширення набувають активні та інтерактивні технології навчання. Однією із таких є тренінг, його застосування та проведення дозволяє вирішити базові завдання інтерактивного навчання, а саме: можливість застосовувати на практиці теоретичні знання, отримані під час лекцій, розвиток творчого потенціалу, уміння працювати в групі, що сприяє посиленню інтересу до вивчення навчальної дисципліни загалом.

© Тетяна Білецька, 2020